

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta
Katedra Blízkého východu

Bakalářská práce

Michaela Efrati

Židovský feminismus v meziválečném Československu
Jewish Feminism in the Interwar Czechoslovakia

Poděkování

Mé poděkování patří Kateřině Čapkové, PhD. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu bakalářské práce věnovala. Janě Novákové z Národního archivu a Mgr. Barboře Čihákové za cenné rady, kolegyni Martě Cehákové, dceři Toar a rodině za podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. 5. 2024

Michaela Efrati

Abstrakt

Tato bakalářská práce zkoumá období mezi první a druhou světovou válkou, se zaměřením na ženské židovské spolky v meziválečném Československu. Práce analyzuje vývoj těchto spolků, jejich hlavní programy a vzájemné vztahy s feministickým hnutím jak v rámci Československa, tak i mimo něj. Nahlíží na kontakty předních postav feministických hnutí a jejich vzájemnou podporu, či jejich rozdílné pohledy na programy hnutí. S důrazem na transnacionální perspektivu zkoumá úspěchy Women`s International Zionist Organization (WIZO) v oblastech mezinárodní a lokální pomoci a na výsledky jejich snah. Výzkum vychází z analýzy archivních materiálů a dobových tiskovin a dokumentů. Klíčovou postavou v této studii je Marie Schmolková, významná osobnost českého židovského feminismu. Práce se snaží identifikovat rozdíly ve vývoji českého židovského feminismu a feminismu českého a zkoumá, kdy a jak se tyto dva směry propojily a jaký byl výsledek spolupráce.

Abstract

This bachelor thesis examines the period between the First and Second World War, with a focus on Jewish women's associations in interwar Czechoslovakia. The thesis analyses the development of these associations, their main programmes and their interrelations with the feminist movement both within and outside Czechoslovakia. It looks at the contacts of the leading figures of the feminist movements and their mutual support, or their different views on the programmes of the movement. With an emphasis on a transnational perspective, it examines the achievements of the Women`s International Zionist Organization (WIZO) in the areas of international and local aid and the results of their efforts. The research is based on an analysis of archival materials and contemporary prints and documents. A key figure in this study is Marie Schmolková, a prominent figure in Czech Jewish feminism. The thesis attempts to identify the differences in the development of Czech Jewish feminism and Czech feminism and examines when and how the two movements came together and what the result of the collaboration was.

Klíčová slova:

transnacionalismus, feminismus, WIZO, Marie Schmolková, Československo.

Keywords:

transnationalism, feminism, WIZO, Marie Schmolková, Czechoslovakia.

Obsah

Úvod	7
1. Ženské spolky mezi charitou a feminismem.....	9
<i>1.1 Počátky českého spolkového života</i>	<i>9</i>
<i>1.2 Role ženy v české společnosti a její vývoj</i>	<i>10</i>
<i>1.3 Ženské židovské spolky</i>	<i>13</i>
<i>1.4 Mezinárodní ženská sionistická organizace.....</i>	<i>13</i>
<i>1.5 Česká pobočka WIZO</i>	<i>15</i>
2. Kontakty českých a židovských hnutí.....	17
<i>2.1 Ženská národní rada a její periodikum</i>	<i>18</i>
<i>2.2 List Židovské ženy</i>	<i>20</i>
<i>2.3 Hlasy českých žena</i>	<i>21</i>
<i>2.4 Mezinárodní liga žen pro mír a svobodu.....</i>	<i>23</i>
<i>2.5 Reakce na antisemitismus v literatuře</i>	<i>24</i>
3. Změna směru pomoci	26
<i>3.1 Židé jako menšina v novém státě.....</i>	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
<i>3.2 1933 rok změn</i>	<i>27</i>
<i>3.3 Výbor pro pomoc židovským uprchlíkům.....</i>	<i>28</i>
<i>3.4 Židovská sociální péče</i>	<i>29</i>
<i>3.5 HICEM.....</i>	<i>32</i>
<i>3.6 In memoriam Marie Schmolková.....</i>	<i>33</i>
Závěr	36
Bibliografie	38

Úvod

V rámci emancipace a demokratizace společnosti v druhé polovině 19. století hrála v procesu tvoření identit a budování národnostních myšlenek spolková činnost klíčovou roli. Zakládání spolků, ať těch charitativních, nábožensky orientovaných, výrobních, sportovních či vzdělávacích, probíhalo ve většině národnostních skupin sdílející stejný životní a kulturní prostor podobně. Značná část spolkové činnosti se orientovala na řešení sociálních problémů společnosti. Sociální politika zároveň touto dobou, za nemalého úsilí akterek a aktérů emancipačního hnutí, přecházela na přelomu století pomalu v kompetenci státu. Stát se o péči o potřebné dělil se soukromým charitativním sektorem a individuálním donátorstvím.

Po založení Československa existovaly stovky spolků jejichž činnost formovala samostatný vznik nového státu. Židé se po získání rovnoprávnosti garantované ústavou z roku 1867 sdružovali ve spolcích jak židovských, tak nežidovských. V druhé polovině 19. století se také rozšiřovaly možnosti vzdělání pro ženy a s tím souvisel rozvoj ženského emancipačního hnutí a boj za rovná práva žen. Po první světové válce se objevuje nová generace mladých žen, dávající přednost vzdělání, snící o skloubení profesního života s tím rodinným. Programy ženských židovských spolků lavírovaly na hraně několika nově se utvářejících identit – feministické, nacionální a židovské. Ty byly vyústěním přijetí prosincové ústavy z roku 1920, která ženám poprvé garantovala rovná práva, včetně práva volebního. Češi ve velké míře vnímali židovské sousedy jako třetího hráče v národním boji, jako separátní etnickou skupinu, ženská hnutí nevyjímaje. V rámci židovských ženských hnutí vznikla možnost sdílení mnohovrstevných identit, kdy jedna svádí boj mezi sionismem a českým patriotismem, druhá mezi feminismem a tradicionalismem na úrovni jak českého, tak mezinárodního hnutí a třetí zároveň mezi emancipací a hraní druhých houslí – v širším politickém rozměru, a to přes zjevné schopnosti účastnic hnutí, které byly přesto stále nucené k tomu, aby zastávaly klasicky ženské role.

Světová ženská sionistická organizace WIZO, založená v Anglii v roce 1920 v měla v Československu zastoupení od roku 1925, kdy její orientací byla kombinace sionismu a feminismu s charitou. Účelem ženských židovských spolků byla původně pouze charitativní činnost. Během dvacátých a třicátých let navíc v oblasti charity a sociální práce dochází k radikálním změnám, kdy se bývalý nadační systém přetvářel v propracovaný systém sociální pomoci. Ve třicátých letech jsou židovské charitativní spolky navíc vystaveny velkému náporu kvůli nutnosti postarat se o tisíce německých uprchlíků. Uprchlíkům bylo potřeba zajistit jak

pomoc při jejich pobytu v Československu, tak pro tranzit přes Československo do jiných zemí. Uprchlické organizace v této své činnosti suplovaly sociální a administrativní pomoc, kterou jim měl poskytnout stát. Ten však nebyl ochoten se o utečence před nastupujícím nacismem postarat.

Cílem mé práce je prozkoumat scénu židovských ženských spolků v kontextu českého feminismu a nacionalismu v době mezi dvěma světovým válkami, jejich možnou spolupráci s českými ženskými spolky, přijetí a odmítnutí českými feministkami a důvody které k těmto jevům vedly, jejich schopnost koordinovat sociální pomoc a asistovat při uprchlické krizi ve třicátých letech, s přihlédnutím na jejich mezinárodní kontakty. Více pozornosti chci také věnovat klíčovým postavám ženského židovského hnutí, jako byla Marie Schmolková nebo Hanna Steinerová. Zajímá mě nejen jakou práci na poli sociální pomoci a emancipačního hnutí vykonaly, ale také jak jejich činnost reflektuje současná feministická historiografie a česká společnost vůbec. Ráda bych ve své práci rozebrala motivace, okolnosti, vnitřní i vnější konflikty akterek hnutí k hlubšímu pochopení jejich vlivu na české dějiny.

Svoji práci jsem rozčlenila do tří kapitol. V kapitole první se budu věnovat postavení ženských spolků mezi charitou a feminismem, důvodům, které vedly k jejich boji za rovná práva a oblasti vzdělávání jako prostředku k ženské emancipaci. V druhé kapitole se zabývám fluiditou identit na pozadí sdíleného prostoru a faktory jako mnohojazyčnost, nacionalismus, feminismus a antisemitismus ve spojení s činností spolků a jejich místem ve společnosti. V poslední kapitole detailněji rozebírám historii WIZO a Marii Schmolkovou, důvody a dopad jejich aktivit, její klíčovou pomoc v uprchlické krizi a pokusím se prokázat napojení českých, mezinárodních a židovských aktivistek a sociálních pracovníc v době první republiky.

Při svém výzkumu kombinuji analýzu dobového tisku – *Selbstwehr*, *List židovské ženy*, časopis Ženské národní rady *Ženská rada*, archivních dokumentů z Archivu Židovského muzea v Praze, ze spolkového archivu v Archivu hlavního města Prahy, z policejního ředitelství Národního archivu v Praze a z fondu HICEM v YIVO v New Yorku a ze sekundární literatury.

1. Ženské spolky mezi charitou a feminismem

V dějinách lidstva se objevují snahy o organizovanou péči o chudé průběžně, podle kontextu politického systému doby a zároveň podle sociálního, mentálního a psychologického nastavení společnosti daného místa. Socio-ekonomická situace dané sociální skupiny lidí ovlivňuje to, jak přijímá společnost úkol péče o své chudé, sirotky, staré a nemocné, přičemž již od středověku se o ni dělí náboženská společenství s aktivitami jednotlivců či různých komunit. V 19. století se v kontextu revolučních společenských změn, kdy se v Habsburské monarchii zaváděla parlamentní demokracie, začíná individuální charitativní pomoc přetvářet na kolektivně organizovanou pomoc chudým a potřebným a dává tak prostor zrodu moderní sociální politiky, plánované a zastřešené státem. Sociální reforma probíhající současně s industrializací a urbanizací střední Evropy se stala součástí diskursu nově vznikajících politických stran a řešení sociálních problémů v jejich programech¹. I přes politizaci sociální péče však charita hrála svoji nezastupitelnou roli. Židé měli tou dobou velice rozvětvenou síť svých charitativních spolků a postupně vznikaly i spolky s geograficky větší působností. Mnozí Židé ve městech se navíc angažovali v sociálně demokratické straně, která sociální práva prosazovala ze všech tehdejších stran nejvíce. Přesto tvrdí Marie Fajtllová a Milan Hlavačka ve své studii, že židovská populace stála mimo tento (v pozdně habsburské době) nastolený systém.² Otázkou tedy zůstává, z jakých důvodů nejsou aktivity židovských spoluobčanů zahrnuty do historie československého prostoru, přestože Židé tvořili od nepaměti součást širší společnosti.

1.1 Počátky českého spolkového života

Při procesu formování demokratického československého státu sehrála spolková činnost důležitou roli a přispěla významně k občanské emancipaci všech vrstev společnosti. Spolkový život Židů v českých zemích se stal klíčovým faktorem k jejich občanské emancipaci.³ Prosincová ústava z roku 1867, která garantovala rovná práva Židům, obsahovala i občanská práva na spolkový život. Po vzniku Československa se Židé stávali členy jak židovských, tak i

¹ Olga Fejtlová – Milan Hlavačka, „Chudé budete mít mezi sebou stále“. Od charity k sociální politice ve městech 18.–20. století, In: Václav Ledvinka – Jiří Pešek: „Chudé budete mít mezi sebou stále“. Od charity k sociální politice ve městech 18.–20. století, *Documenta Pragensia XXXIV*, Praha: Scriptorium, 2015, s. 9–24.

² Tamtéž, s. 23.

³ Jiří Křesťan – Alexandra Blodigová – Jiří Bubník: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*, Praha, Sefer, 2001, s. 7.

nežidovských spolků. Velice aktivní byli v zakládání židovských spolků především studenti vysokých škol.⁴ Tak i první českožidovské a sionistické spolky zakládali židovští studenti během svého studia v Praze. K rozvoji českožidovského hnutí přispěl především (poměrně pozdní) rozvoj českojazyčných středních škol. Zvláště na přelomu 19. a 20. století se tak výrazně navyšuje počet českožidovských časopisů a také kontaktů Čechožidů se zástupci českých politických stran. Zvláště čilá byla spolupráce s Mladočechy a se stranou T.G. Masaryka, realisty.⁵ V podstatě ve stejnou dobu, kdy se aktivizovaly českožidovské spolky, začali se tou dobou organizovat také sionisté, kteří začali vydávat své časopisy v jak německém, tak i českém jazyce. Jak se pokusím ve své práci prokázat, kategorizovat skupiny osob podle jazykového či národnostního pozadí není vždy možné, a to z důvodů časté mnohojazyčnosti židovské populace nebo kombinaci národnostních identit. Ve velmi krátkém čase dochází tedy k turbulentnímu vývoji v rámci rozvoje identit. Tendence nastolené v předválečných letech tak vyústily v mnohovrstevný problém příslušnosti v rámci nového státu. Do složité rovnice národní a jazykové identity však vstoupil ještě třetí hráč, a to ženská emancipace.

1.2 Role ženy v české společnosti a její vývoj

Francouzská revoluce, osvícenství, a nakonec také politický liberalismus druhé poloviny 19. století nastartovaly změny ve vnímání postavení žen ve společnosti celkově a v českých zemích tomu nebylo jinak. V severovýchodních a západních zemích Evropy a severní Ameriky se vyvíjelo ženské emancipační hnutí nejdříve a bylo orientované nejen na zlepšení ekonomického postavení ženy ve společnosti. Důležitou agendou bylo také získat pro ženy volební právo. Ženy v českých zemích využily plně možnost spolkového setkávání, které ve svých prvních dekádách kladlo důraz na charitativní a kulturní činnost. Druhá generace dívek a žen již nebyla spokojena s nabízeným charitativním programem a větší význam přikládala vzdělávání, protože jen to mohlo zprostředkovat dosažení rovnoprávnosti. Výrobní a vzdělávací spolky se tak staly pomocným prostředkem k získání předsevzatých cílů, a to kulturní a politické emancipace národa.⁶ Na rozdíl od těch vzdělávacích, které bojovaly za možnost studia na vysokých školách, orientovaly výrobní spolky svou činnost na podporu

⁴ Křesťan et al: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*, Praha, Sefer, 2001. s.15.

⁵ Kateřina Čapková: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách*. 2. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka, 2013, 117-118, 122-133.

⁶ Jana Malínská, „Národní demokratický aspekt v českém ženském hnutí“, In: Lucie Kostrbová - Jana Malínská (eds.). *1918: Model komplexního transformačního procesu?* Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010, Jana Malínská: *Národní a demokratický aspekt v českém ženském hnutí*. s.153.

dívčího průmyslového vzdělání a jejich cílem bylo praktické uplatnění žen na trhu práce a jejich ekonomickou samostatnost. Spolky budované „zdola“, na demokratických principech, byly nedílnou součástí utváření české společnosti. Program výrobních a vzdělávacích spolků byl díky neexistenci vyššího dívčího vzdělávání, jednou z mála cest, jak získat národní a demokratické uvědomění. Marie Schmolková ve své eseji *O sociální práci*, vydané v roce 1937, píše hned v úvodu, že „každý národ a každá minorita řeší své sociální problémy v první řadě v rozumné komunální politice“ a dodává, že Židé mají při řešení svých sociálních problémů výjimečné postavení.⁷

Na politické scéně se dělnické a sociálně demokratické ženské hnutí snažilo aktivně bojovat nejen o zrovnoprávnění na základě legislativním, ale i o změnu ve společenském postavení žen.⁸ Františka Plamínková v roce 1923 založila Ženskou národní radu (dále jen ŽNR), která sdružovala česká ženská hnutí a ač šlo podle stanov o apolitickou organizaci, orientovanou na dobročinnost a vzdělávání, přesah měla i do aktivit politického života. Františka Plamínková, přední aktivistka a pozdější senátorka, byla bezesporu hybatelkou českého feministického hnutí. Její předválečné aktivity měly velmi široký záběr a díky ní se svět sociální a politické sféry propojil. Z ŽNR se stala důležitá organizace, která se snažila uvádět schválenou legislativu do praxe. Tématu historie českého feminismu se dnes věnuje celá řada literatury, avšak jen její malá část včleňuje téma židovské menšiny a jejích aktivit v rámci sdíleného prostoru. Na závěr knihy *Iluze spásy* autorky rozebírají společné aktivity německého a českého feministického hnutí, jehož původně hojné kontakty se po vzniku republiky ovlivněny národnostním smýšlením rychle vytrácely, a o židovských aktivistkách se nezmiňují.⁹ Česká feministická historiografie ženské židovské hnutí nechává stranou, jako by ženské židovské spolky nebyly součástí českých dějin. Nabízí se tedy otázka, zdali za tím stojí převzatá zkušenost (tradice) oddělovat židovskou historii od té české, a to přes to, že se většina židovských spoluobčanů nové republiky cítila československými patrioty, nebo je důvodem všeobecné nepochopení role židovské menšiny v české společnosti a s tím spojený podprahový antisemitismus.

České ženské hnutí podporoval prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk. Masarykův feminismus byl jistě ovlivněn jeho manželstvím s Charlottou Garrigue, která byla

⁷ Marie Schmolková: *O sociální práci*, *Židovský kalendář*, 18, 1937, s. 2.

⁸ Luboš Velek, „První v Rakousku“. In: Milan Vojáček (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. – 24.11 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy, Praha: Scriptorium, 2007, s.164.

⁹ Marie Bahenská – Dana Musilová – Libuše Heczková: *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2013. s. 234.

americkým hnutím Suffrage vychovanou feministkou a demokratkou. Dalo by se pak argumentovat tak, že hnutí ideologicky zásadně ovlivnili společně. K zapojení žen do veřejného života vyzýval Masaryk pravidelně, často přijímal mezinárodní delegace ženských hnutí. V červnu 1930 Masaryk přijal delegátky Mezinárodního ženského kongresu na Pražském hradě, kde vyjádřil sympatie ŽNR i celosvětovému ženskému hnutí jako takovému.¹⁰ V jednom ze svých prvních proslovů v parlamentu na sklonku roku 1918 deklaroval spokojenost s přítomností žen na shromáždění a věřil, že se mají věnovat veřejné činnosti jako muži.¹¹ Pravidelně se setkával s Ženskou národní radou, vedenou Františkou Plamínkovou a kladl důraz na zapojení ženských hnutí do politického života. Škála prezidentových aktivit při podpoře feminismu je opravdu bohatá, zajímal se například o otázku právniček, soudních praktikantek, o stav dívčího školství, a poskytoval i hmotnou podporu.¹² Zpětnou vazbou může být v roce 1930 sborník *Masaryk a ženy*, vydaný Ženskou národní radou k Masarykovým osmdesátinám, kde liberálně založené československé ženy budují prezidentu osvoboditeli pomník z důků a vydávají soubor jeho proslovů.

Boj za rovná práva byl spojícím momentem hnutí feministického s národními ambicemi a osud českých feministek a českých Židovek je tak propleten s bojem národním. Kolektiv autorek v knize *Iluze spásy* tvrdí, že v českých zemích se v reakci na nové nastavení společnosti zformovaly souběžně tři proudy ženského hnutí, české, německé a židovské, jejichž „společná základna, formulace základních cílů, organizace a teoretická východiska si byly velmi podobné, nikdy však nenavázaly užší spolupráci a vztah mezi nimi lze označit nanejvýš jako respekt k druhým...“.¹³ Autorky doplňují, že hlavním důvodem je ideologické upřednostnění budování vlastního národa, a ne spolupráce na utváření společného státu. Jedním z cílů mé práce je zjistit, zda toto konstatování, že se české, německé a židovské hnutí nepropojovalo, zakládá na pravdě.

¹⁰ Jana Burešová: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 198. V červnu 1930 Masaryk přijal delegátky Mezinárodního ženského kongresu na Pražském hradě, kde vyjádřil sympatie ŽNR i celosvětovému ženskému hnutí, viz. s.194–195.

¹¹ *Masaryk a ženy*, s. 11.

¹² Burešová: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, s. 198.

¹³ Marie Bahenská – Dana Musilová – Libuše Heczková: *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2013, s. 234.

1.3 Ženské židovské spolky

Mezi desítkami nově zakládaných židovských spolků se v době první republiky objevily i spolky ženské, orientované na tradiční dobročinnost, jako je získávání financí či šatstva pro nejchudší, ale i pokrokové, které upřednostňovaly řešení problému chudoby od základu. Kopírující vývoj českého ženského hnutí konce 19. století, i židovské aktivistky došly k přesvědčení, že úspěch v sociální práci pramení ze vzdělání a směřovaly aktivity svých spolků vedle dobročinnosti i k zakládání vzdělávacích programů a institucí. Mezi nimi Mezinárodní ženská sionistická organizace (v práci dále používám zkráceně WIZO), jejíž československá pobočka byla založena v roce 1925¹⁴, Sdružení židovských posluchaček vysokých škol, (1919)¹⁵, spolek sionistických dívek Chanah, (1930)¹⁶, Židovská liga žen pro mír a svobodu, (1928)¹⁷, Svaz Židovských žen, (1921)¹⁸, Svaz židovských žen v Československém státě, (1919)¹⁹. Moje práce se bude detailněji věnovat především aktivitám skupiny WIZO, na kterých se dá dobře sledovat její vývoj jako organizace feministické, zaměřující se na shánění finančních prostředků a organizaci vzdělávacích aktivit, a její přerod v organizaci defacto doplující při pomoci uprchlíkům z nacistického Německa stát. K takovým aktivitám bylo za potřeby orientovat se v několika paralelních světech najednou.

1.4 Mezinárodní ženská sionistická organizace

V Anglii v roce 1918 zakládají anglické židovské feministky a bývalé sufražetky Vera Weizmann, Rebecca Sieff a Romana Goodman *The Ladies Committee of the English Zionist Federation*, první ženský sionistický spolek, cílící na kulturní otázky Palestiny. O dva roky později, v roce 1920, bylo rozhodnuto o založení Ženské mezinárodní sionistické organizace, WIZO, podle původního programu organizace sionistické, oficiálně se zaměřující na obrodu Palestiny a na její rozvoj v dosud neexistujících oblastech, jako vzdělávání, domácí ekonomiky, zdravotní a sociální služby a legislativa. Organizace se zaměřila na zakládání zemědělských škol pro ženy, odborných poraden péče o děti, jesle a výrobní spolky.²⁰ Zakladatelka WIZO

¹⁴ Založeno v Československu 1925, WIZO založeno v Anglii 1919.

¹⁵ AHMP, ZÚ – SK, 8 A/322, kart. 297.

¹⁶ AHMP, ZÚ – SK, 19 A/6371, kart. 890.

¹⁷ AHMP, MV – SR, 1925-1930, sign. 6/59/19, kart. 1040.

¹⁸ AHMP, ZÚ – SK, 2 A/7925, kart. 470.

¹⁹ AHMP, MV – SR, 1918-1924, sign.24/18/97, kart. 631.

²⁰ WIZO: Who we are/Our history. WIZO–Women's International Zionist Organization [online], [cit. 2024-3-4]. Dostupné z: <http://www.wizo.org/who-we-are/our-history.html>

Rebecca Seiff deklarovala veřejně svůj feministický postoj, když kritizovala postavení ženy v židovském právu a přesto, že bylo WIZO oficiálně platforma sionistická, nelze mu upřít i feministickou orientaci, ostatně budováním široké členské základny ženy reprezentující WIZO doufaly, že ovlivní mužsky dominovaný svět sionismu²¹, a to nejen ten anglický. První vrchní aškenázský rabín Britské mandátní Palestiny Avraham Isaac Kook, veřejně odmítal ideu volebního práva žen. V listopadu 1919 WIZO deklarovalo písemně protest proti rabínu Kookovi, avšak bez výsledku. V roce 1925 předložilo WIZO na Sionistickém kongresu oficiální požadavek na ustavení rovných práv mužů a žen v Mandátní Britské Palestině. Sionismus konfrontoval židovské ženy s mnoha dilematy, a prioritizace cílů byla v otevřené diskusi uvnitř hnutí a stejně jako můžeme pozorovat na vývoji českého ženského hnutí, jak národní zájmy někdy vítězí nad těmi feministickými.²² Meziválečná historie WIZO ilustruje, s jakými obtížemi se v období budování hnutí od spodu spojoval feministický diskurs a zároveň tlak na mužsky dominované organizace. Široká základna členek nutně vytvářela rozpory ohledně směřování aktivit, a na případu britské WIZO pozorujeme, jak na domácí půdě vystupují jako sebevědomé ženy disponující politickými ambicemi, které ale v případě osídlování Palestiny zároveň volají po zachování tradiční role ženy ve společnosti. Spisovatelka a přední australská feministka Anne Summers ve svém článku WIZO and International feminism, rozebírá rozdílné pohledy na ideologii organizace mezi českými a anglickými sionistkami. Tvrdí, že české aktivistky vyšly ideologicky z Ženské Židovské ligy pro kulturní práci v Palestině, založené na osmém Světovém sionistickém kongresu v roce 1907 v Haagu a jejich zkušenost s vojenskou prohrou Německa a habsburské říše je donutila upřednostnit jiné cíle, při projektu budování národního státu v Palestině.²³ Summers v úvodu textu uvádí vysokoškolské vzdělání českých reprezentantek WIZO – Marie Šmolkové, Miriam Scheuer a Hany Steinerové - v kontrastu s jejich britskými kolegyněmi, jako další z důvodů odlišného pohledu na feminismus v rámci sionismu.²⁴ Autorka bohužel téma víc nerozvíjí. Rebecca Seiff se opakovaně vyjadřovala k ideologickému souboji mezi sionismem a feminismem v rámci hnutí, a zásadně je oddělovala. V Palestině přitom ženy vykonávaly náročnou fyzickou práci stejně jako muži a bylo potřeba bojovat ze jejich rovná práva zahrnutá v legislativě.²⁵ Ortodoxní unie v roce 1919 hlasovala proti vzniku pobočky WIZO v Palestině, na základě odmítnutí

²¹ Anne Summers, "Lost in translation? WIZO and International feminism c.1920 – 1940", *Journal of Modern Jewish studies: Gendering Jewish Inter/Nationalism*, 2022, č. 21, s. 190.

²² Tamtéž, s. 191.

²³ Tamtéž, s. 192.

²⁴ Tamtéž, s. 192.

²⁵ Tamtéž, s. 193.

volebního práva pro ženy a vedení WIZO neúspěšně protestovalo na nejvyšších místech Sionistického kongresu. Raná historie WIZO ilustruje problémy, se kterými se ženské hnutí s širokou masovou základnou muselo vypořádat, a to nejen v dominantní mužské společnosti, ale také samo se sebou. Směřování politického vývoje ve třicátých letech pak otázky feminismu, tradiční rodiny, volebního práva a ženského sionismu odsunuly zcela na druhou kolej.

1.5 Česká pobočka WIZO

České Židovky, stejně jako jejich britské kolegyně hledaly své místo v sionistickém hnutí. Sionismus byl od prvotní myšlenky Theodora Herzla mužskou záležitostí a ženy hrály pouze roli pomocné síly, přesto se jim však podařilo vybudovat obraz silné ženy, schopné organizace sociální práce i úspěšné při budování židovského domova v Palestině. Většina žen měla zkušenosti z oblasti sociální péče a řada z nich pocházela z rodin mužů sionistů (tak jako řada českých feministek, pocházela z rodin českých obrozenců). Pro mnohé ženy byly aktivity v sociální oblasti cestou, jak se začlenit do jinak mužského světa sionismu, kde veškeré rozhodovací pozice ovládali muži.²⁶

Čistě židovský ženský spolek – Der Jüdische Frauenverein byl založen na přelomu století Sofií Roubitschek, ředitelkou Židovské dívčí školy v Praze a jeho hlavním programem bylo šíření sionistické ideologie a organizace finanční sbírky pro Židovský národní fond. Postupně získal spolek podporu z řad sionistů a zaměřil se na sociální práci a péči o potřebné.²⁷ Již během první světové válce se členky spolku zaměřily na pomoc uprchlíkům procházejícími Československem a s rozmachem spolkového života vůbec, se často stávaly členkami spolků s podobným programem. Ideologie Židovského ženského spolku a organizace WIZO se propojily ve svých aktivitách. Ženská mezinárodní sionistická organizace se v archivech objevuje jako Židovská ženská organizace pro Čechy – skupina Praha, nebo Zemská organizace židovských žen v Čechách, Fed. WIZO, skupina Praha.²⁸ Tak jako ŽNR, i tento ženský spolek měl být apolitický. Spolek měl za úkol pomocí přednášek a večerů s literárním a uměleckým programem šířit sionistické myšlenky mezi českými Židovkami. Hlavním programem byla organizace sociální práce a zakládání a podpora sociálních institucí, které pečovaly o židovskou

²⁶ Nina Skřídlovská: *Ženská mezinárodní sionistická organizace (WIZO) v období První republiky (1918–1938)*, Olomouc, 2015, Diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, s. 35–39.

²⁷ AHMP, SK, Jüdische Frauenverein, sign. XXII/0216, kart. 833.

²⁸ AHMP, SK, Ženská židovská organizace, sign. XXII/1326, kart. 921.

mládež v tuzemsku i Palestině. Členkami se mohly stát ženy a dívky po dosažení osmnácti let věku a o jejich přijetí rozhodoval výbor spolku.²⁹ Oficiálně se vznik československé pobočky WIZO datuje k 10.11.1925.

Podle údajů z *Listu Židovské ženy* měla československá pobočka WIZO rozpočet přibližně 80 tisíc korun československých měsíčně a většina výdajů směřovala na palestinské instituce (hostel, dívčí škola a stanice péče o matku a dítě) anebo pomoc směřující na Podkarpatskou Rus.³⁰ V předválečných letech se naproti tomu částky paralelních organizací pohybovaly v řádu statisíců až milionů korun.³¹

Zakladatelkou a duší československé pobočky WIZO byla výše zmíněná Hanna Steinerová. Narodila se v roce 1894 v České Lípě, vzdělání však získala částečně ve Velké Británii, kde studovala klavírní hru. Při pobytu v Anglii se seznámila se sionismem a později byla známá především jako sionistická aktivistka, ale i jako sociální pracovnice a novinářka. Po návratu ze světové konference WIZO, která se konala ve Vídni v roce 1925 založila Steinerová pobočku v Praze a stala se její prezidentkou. Pod jejím vedením se československá sekce rozrostla na 104 místních skupin a získala na dvanáct tisíc členek. Hana Steinerová byla jednou z nejvlivnějších postav československého sionistického hnutí.³² Po roce 1933 se Steinerová podílela aktivně na organizaci Pomocného výboru pro uprchlíky a výboru pro Židy z Podkarpatské Rusi a pro svoje aktivity byla hned v březnu 1939 zatčena spolu s Marií Schmolovou Gestapem, vyslýchána a vězněna. Odmítla možnost vycestovat do Palestiny a rozhodla se i přes hrozící katastrofu zůstat v Praze a pokračovat v prospěšné práci. Ženské organizace, které se snažily pro Steinerovou a jejího muže zorganizovat útěk z Prahy, byly nakonec také neúspěšné a v roce 1943 byli oba deportováni do Terezína a v říjnu 1944 zavražděni v Osvětimi.³³

²⁹ AHMP, SK (Praha), sign. XX/II 1326, kart. 15 350.

³⁰ Red.: Organisační sekretářka londýnské „WIZO“ v Praze, *List židovské ženy: orgán svazu WIZO pro Československo*. Příloha Židovských zpráv, v Praze: WIZO, 1., 15.4. 1927/4, s. 3.

³¹ YIVO, NY, HICEM – Prague Office, RG 245.10., folder 4, MKM 15.135.

³² Chaim Yahil, „Steiner Hannah”, *Encyclopaedia Judaica*, 2.vyd., díl 19, 2007, s. 191.

³³ Tamtéž, s. 191.

2 Kontakty českého a židovského feministického hnutí

V poslední době je využíván při studiu historie čím dál častěji koncept intersekcionalní teorie, zabývající se systémem společenských identit, které se paralelně překrývají, zároveň se zabývají jevy mnohonásobné diskriminace v rámci feminismu a rasismu, útlaku a dominance. Intervencionalismus sleduje dějinný vývoj v širokém kontextu, propojuje různá hlediska třídního sociálního určení, sociálního statutu, genderu, národnosti, rasy, na pozadí jejich vzájemné interakce. Jako prostředek ke zkoumání historie je často využíván při studiu právě feministických hnutí.³⁴ Otázky sociální jsou spjaté s feminismem, ženským tradičním a v našem případě židovským ženským aktivismem a lze jen těžko vnímat feminismus bez provázanosti mnoha perspektiv, které ho ovlivňují a tvoří.³⁵ Metodologický rámec mé práce využívá víceperspektivnost jako výchozí bod zkoumaného tématu, pokoušeje se přihlédnout ke všem okolnostem, kulturnímu a společenskému pozadí, přirozené jazykové vybavenosti, vlivu náboženství a politického dění.

Jazyk je jedním z faktorů formující kolektivní identitu českých Židů, a ve stejný moment určující jejich přijetí okolní českou společností. Akulturace k českému jazyku probíhala na více rovinách. Židé z vesnic a malých měst adaptovali češtinu coby jazyk školského systému s rozvojem a zpřístupnění základních a středních škol. Na přelomu století migrovaly desítky tisíc z nich do Prahy a jiných velkých měst a čeština zůstala jejich běžným komunikačním jazykem.

Jedním z cílů mé práce je prozkoumat vztahy mezi českým, respektive československým a židovským feministickým hnutím, operujícím ve stejném prostoru, ve velmi podobných aktivitách, od dobročinnosti, vzdělávání, po rozvoj sociálních prací a vliv na komunální i státní politiku. Z pramenných zdrojů i sekundární literatury sepsané na toto téma, se dá vyčíst jasné propojení sociálních bublin, zvláště pak u intelektuálních elit, kdy zejména kolem rodiny prezidenta Masaryka dochází k průniku zájmů v oblasti ženské emancipace a sociální práce.³⁶ Z pramenů obou hnutí je k dohledání jen malé množství informací zmiňující vzájemnou spolupráci a zdá se tak, že obě skupiny operovaly v oddělených světech, přestože příležitostně lze odkaz na společné aktivity nalézt. Časopis Ženské národní rady vydávaný jako

³⁴ Anna Carastathis: *Intersectionality: Origins, Contestations, Horizons*. Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 2016, s. 1–4.

³⁵ Bahenská – Heczková – Musilová: *Iluze spásy*, s. 20.

³⁶ Alice Masaryková byla jedno z průkopnic sociální práce v českých zemích, zakladatelka školy pro terénní pracovníky – Vyšší sociální škola v ČSR, založila Československý červený kříž, byla poslankyní národního shromáždění ČSR, podporovala vzdělávání ošetrovatelek, přivedla do Československa britské hnutí křesťanské mládeže YWCA a YMCA, Musilová – Pratskevich: *Hrdinky: příběhy významných českých žen*. s. 92–93.

měsíčník od roku 1925, do roku 1941 měl v popisu oblasti zájmu zakázáno vměšování do politických témat, současně byly často členky aktivní i v politických stranách nového státu. Obsah sedmnácti ročníků *Listů Ženské rady* nabízí plejádu příspěvků na škále od burcování k aktivismu, výzev nutnosti narovnání práv, eseje na témata sociální práce, proslovy a programy z kongresů, které se konaly překvapivě často a za bohaté mezinárodní účasti. Po vizuální stránce pak list působí spíše jako sborník než jako periodikum novinového typu. Nebylo v časových možnostech mé práce prozkoumat všech sedmnáct ročníků, zaměřila jsem se proto na roky 1927–1929, kdy máme paralelně k dispozici v Národní knihovně tři ročníky *Listu Židovské ženy*, přílohy sionistického týdeníku *Selbstwehr* a na roky 1937–38, kdy vrcholí jak židovská uprchlická krize, tak český boj za svobodu. Pokusila jsem se porovnat obsah obou periodik a nalézt odkazy poukazující na vzájemné kontakty.

2.1 Ženská národní rada a její periodikum

Na titulní stránce prvního čísla třetího ročníku *listu Ženské rady*, je otištěna deklarace hnutí, s upozorněním, že Ženská rada se jako apolitické periodikum věnuje zájmům společným všem ženám, bez ohledu na třídu a stav, se zdůrazněním na propojení nejen všech československých žen, ale i žen jiných národů.³⁷ Články a příspěvky se v každém čísle věnují reportážím z mezinárodních i domácích kongresů různých ženských organizací, s feministickým, a tudíž politickým obsahem. Obsah se dotýká často sociální politiky státu ve vztahu k ženám, pracovním podmínkám, anebo zprávám ze zasedání ŽNR. Z krátkých zpráv na konci každého čísla lze vyčíst bohatou politickou aktivitu rady, která oslovovala běžně ministry vlády a předkládala jim návrhy k legislativním úpravám, stejně tak jako styky s důležitými mezinárodními organizacemi, jako např. Mezinárodní aliancí pro volební právo žen.³⁸ Mezinárodní aliance bojovala za volební práva žen tam, kde tomu tak ještě nebylo, nebo Ženskou mezinárodní ligu pro mír a svobodu (The Women's International League for Peace and Freedom – WILPF), vlivnou celosvětovou organizací jejíž kongres byl pořádán v roce 1929 v Praze. Poslední stránky nabízejí shrnutí témat daného čísla ve francouzštině, která byla jak jazykem československého hlavního spojence Francie, tak zažitým jazykem diplomacie. Ze zkoumaného materiálu vyplývá, že předsevzetí o apolitičnosti hnutí vzalo velmi brzy za své, a autorky příspěvků aktivizovaly ženy k volbám a politickému aktivismu. Redakce *Ženské*

³⁷ Red., „Všem uvědoměným ženám československým“, *Ženská rada*, 3, 1927/1, s. 1.

³⁸ Red., „Mezinárodní aliance pro volební právo žen“, *Ženská rada*, 3, 1927/ 4, s. 52.

radý uvádí, že v komunálních voleb v roce 1927 bylo sice na kandidátkách stran mezi 12,5 – 30 % žen, těch zvolených byl ovšem jen zlomek z nich.³⁹ Kritika nízké aktivity žen v politice se objevuje jako téma napříč ročníky. Ženské spolky, orientující se ve stanovách na dobročinnost, pronikaly pro dosažení svých cílů do politických sfér jen pomalu, a lze argumentovat, že propojení charity a komunální politiky je nezbytné pro fungování obou.

V ročnících 1937-39, a to i po okupaci, se obsah zaměřuje na práva žen v československé společnosti, řeší jejich roli ve státě. Židovským spoluobčanům, jejich persekuci či uprchlické krizi se nevěnuje vůbec. V jednom z posledních čísel čtrnáctého ročníku, je otisknut otevřený dopis senátorky Františky Plamínkové adresovaný německému kancléři Adolfu Hitlerovi. Na první výročí úmrtí T.G.Masaryka, 14.zář 1938 v dopise Plamínková reaguje na Hitlerovu řeč, ve které německý kancléř obviňuje prezidenta Edvarda Beneše ze lži o zprávách pohybu německých armád k československým hranicím. Plamínková obhajuje prezidenta Beneše a deklaruje: „Jako poctivá demokratka považuji za svoji lidskou povinnost Vám pane kancléři napsati tato slova s pevnou vírou, že i proti vojenské přesile Pravda zvítězí“⁴⁰, jinak ale v obsahu periodika nedochází k výraznějším změnám a většina rubrik se věnuje svým tradičním tématům. Po okupaci 15. března 1939 v oficiálním prohlášení ŽNR Františka Plamínková (předsedkyně ŽNR) spolu s Miladou Horákovou (jednatelkou ŽNR) zdůrazňují, že Ženská národní rada měla být „pojítkem všech žen bez rozdílu zaměstnání, náboženství a příslušnosti politické“⁴¹. Časopis vycházel po propuknutí druhé světové války až do roku 1941, kdy svou činnost ukončil. Plamínková byla zatčena v červnu 1942 za heydrichiády a v témže měsíci byla popravena. Horáková byla uvězněna v koncentračních táborech. V knize *Iluze spásy* autorky uvádí, že české ženské organizace v roce 1938, na počátku blížící se katastrofy, přihlížely bezmocně hroučící se demokracii a hledaly pomoc u mezinárodních organizací. Popisují pozici ženského hnutí v uprchlické krizi po okupaci pohraničí, kdy bylo potřeba zorganizovat pomoc pro stovky tisíc občanů přesunutých do vnitrozemí. O již existující uprchlické krizi převážně Židů z Německa a Rakouska a o mechanismech pomoci organizované židovským ženským hnutím, text mlčí.⁴² Jediné pro židovsky orientované periodikum za druhé republiky byla protestantská *Křesťanská revue*, založená teologem Emanuelem Rádlem. Redakce revue apelovala ve svém obsahu zvláště na

³⁹ Red., „Podíl žen na volbách do ústředního zastupit. Hl. města Prahy“, *Ženská rada*, 3, 1927/ 9, 16.10. 1927, s. 122.

⁴⁰ Františka Plamínková, „Dopis předsedkyně Ženské národní rady kancléři Hitlerovi“, *Ženská rada*, 14, 1939/7, s. 148.

⁴¹ Red., „Všem našim ogranisacím a klubům, všem drahým spolupracovnícím, osobním členkám“, *Ženská rada*, 15, 1940/ 3, s. 34.

⁴² Bahenská – Heczková – Musilová: *Iluze spásy*, s. 222.

české ženy nevystupující dostatečně proti nacistickým a fašistickým tendencím, a volala po zachránění „reputace Čechoslováků jako křesťanského a kulturního národa“.⁴³ Emanuel Rádl byl jako osobnost s vysokou společenskou prestiží v roce 1934 zvolen předsedou Comité National, a po jeho rezignaci (ze zdravotních důvodů) se předsedkyní stala Marie Schmolková. Comité National Tchéoslovaque pour les réfugiés provenant d'Allemagne – Společný výbor československých organizací pro pomoc emigrantům z Německa založen v roce 1933, byl výbor zastřešující dílčí uprchlické výbory a jeho účelem byla reprezentace před státními orgány a organizace problémů spojených s prací zainteresovaných výborů.⁴⁴ Na vedoucí pozici v komitétu byly ještě před Schmolkovou navrženy manželky politiků Marie Nečasová, jejíž manžel Jaromír Nečas byl ministrem pro sociální péči, a Elizabeth Czechová, manželka Ludwiga Czecha, ministra veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.⁴⁵

2.2 List Židovské ženy

Stejně tak jako byla *Ženská rada* periodikem ŽNR, *Listy židovské ženy* (*Blätter für die jüdische Frau*) byly tiskovým orgánem svazu WIZO pro Československou republiku. V české jazykové mutaci vycházely do roku 1929, v té německé do roku 1938.⁴⁶ *List židovské ženy* prosazoval rovná práva a vzdělání pro dívky a ženy v Palestině a profiloval se jako periodikum sionistické. Hlavní myšlenka obsahu *Listu židovské ženy* (*dále jen List*) – zajištění životních podmínek a ekonomické nezávislosti pro ženy v Palestině, vycházela z názorů hlavní editorky *Listu* a zakladatelky československé pobočky WIZO Hany Steinerové, předsedkyně Svazu židovských organizací a členka exekutivy WIZO. Ta upřednostňovala apolitičnost hnutí, a to jak v Palestině, tak i mimo ni. Podporovala tradiční obraz charity, která mohla přitáhnout širší základnu žen⁴⁷ a z obsahu *Listu* lze vyčíst mnoho zpráv o finančních sbírkách a reportáží s informacemi jak a kde byly vybrané peníze využity. Celkově měl být *List* průvodcem k ujasnění problému role ženy na poli sociálních prací, a ve prospěch „strádajícím židovským masám“.⁴⁸ Irma Poláková v reportáži o ženských spolcích vyzývá, aby se židovské ženy

⁴³ Martin Wein: *History of the Jews in the Bohemian Lands*, Leiden: Brill, 2015, s. 186.

⁴⁴ Kateřina Čapková – Michal Frankl: *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933 – 1938*, Paseka, Praha – Litomyšl, 2008, s. 138.

⁴⁵ Tamtéž, s. 144.

⁴⁶ *Blätter für die jüdische Frau*. Prag: Konsortium (der jüdischen Frau), 1927-1938, 12.sv., sign. 52 A 388, IV 956.

⁴⁷ Summers: *Lost in translation? WIZO and International feminism c. 1920–1940*, *Journal of Modern Jewish studies*, s. 190.

⁴⁸ Red., „Úvodem“, *List židovské ženy: orgán svazu WIZO pro Československo*. V Praze: WIZO, 1, 11.2.1927/2, s. 1.

společně s českými věnovaly spolkové činnosti a charitě v sionistickém duchu. Podle Polákové je jedním z hlavních programů *Listu* představit nežidovským spoluobčankám sionismus jako paralelu k nacionalismu. Práce na periodiku byla dobrovolná, aktivistická, bez nároku na odměnu, a celý projekt byl financovaný čtenářkami.

Obsah prvního ročníku je plný výzev k pomoci budování národního domova, reportáží z cest do Palestiny, mezinárodních ženských kongresů, náborů nových členek a zakládání nových buněk, ale i běžné dobročinné aktivity jako výběr finančních prostředků na chudé židovské obce na Podkarpatské Rusi. Časté jsou rubriky o sociální práci, kulturní rubrika a reklama židovských i českých firem, přítomná na většině stránkách *Listů*. Zároveň lze v obsahu nalézt deklarace ke vztahu s československými ženami, které mají být židovským ženám příkladem, hodným následování, a společným cílem duševní osvobození národa.⁴⁹

2.3 Spolupráce židovských feministek s českými nežidovskými feministkami

List Židovské ženy se věnuje názorům svých českých kolegyně opětovaně a dává prostor vyjádření několika z nich, stejně tak jako členky židovského hnutí vyjadřují své názory na ně a v rámci několika po sobě jdoucích čísel tak můžeme zaznamenat reakce na předešlé články a vyjádření, a to jak reakce podpory, ale i otevřenou kritiku antisemitismu některých českých spisovatelek. Redakce *Listů* požádala hned pro své první číslo několik významných českých žen, aby se vyjádřily ke „svému poměru k židovství a obrodným snahám sionistickým“.⁵⁰ Redakce si neodpustila rýpnutí do židovských žen, které na rozdíl od těch českých ještě ne všechny pochopily snahy sionismu (čímž naráží na rozštěpenost v rámci židovské populace – na českožidovské a sionistické tendence). První z oslovených, česká dramatička, spisovatelka a dramaturgyně Národního divadla Gabriela Preissová píše ve svém dopise adresovaném redakci, že české ženy sionismus židovských žen chápou z důvodu podobnosti se sjednocením českého národa. Preissová dokazuje své znalosti četbou Theodora Herzla a chtěla by „aby se talenty našich Židů vlily do českého národa a spojili se v jeden celek“⁵¹, poukazuje i na úspěšný boj českého národa a radí tak sionistkám, aby se nevzdávaly svých snah. V pozdějším čísle věnovala Irma Poláková Preissově stať k jejím 65. narozeninám, ve které s vděkem vyzdvihuje Preissově podporu sionistickému úsilí a oceňuje možnost vést s ní otevřenou diskusi.⁵² Gabriela

⁴⁹ Irma Poláková, „Práce židovských žen“, *List židovské ženy*, 1, 11.2. 1927/1, s. 3.

⁵⁰ Gabriela Preissová, „Hlasy židovských žen“, *List židovské ženy*, 1, 11.2. 1927/1, s. 3.

⁵¹ Gabriela Preissová, „Hlasy židovských žen“, *List židovské ženy*, 1, 11.2. 1927/1, s. 3.

⁵² Irma Poláková, „Gabriela Preissová“, *List židovské ženy*, 1, 15.4. 1927/ 4, s. 5.

Preissová byla jednou ze středoškolských profesorek Marie Šmolkové. Irma Poláková v příspěvku popisuje byt Preissové, z čehož můžeme usuzovat, že kontakty alespoň některých akterek obou hnutí existovaly a byly osobního charakteru. Poláková v textu věnovanému vzpomínce na Marii Schmolkovou detailně přibližuje jejich seznámení, za kterým stála právě Preissová, která Polákovou jako reprezentantku WIZO upozornila na svou bývalou žačku Schmolkovou, pro kterou sháněla kontakty potřebné k její plánované cestě do Palestiny. Při jedné ze schůzek popsala vztah Schmolkové k judaismu jako neexistující, po jejím návratu z Palestiny ale nastal velký obrat. Na Preissovou udělala Schmolková velký dojem zvláště tím, že přijala sionismus na základě osobního zážitku v Palestině.⁵³ Druhá z oslovených Češek byla Marie Nečasová Porubová, česká pedagožka, sociální pracovnice a spisovatelka, zavražděná v roce 1942 v Osvětimi za svojí odbojovou činnost, která s Preissovou sdílela na sionismus velmi podobný názor. Česká spisovatelka a básnířka Růžena Jesenská, jejíž bratr byl otcem novinářky Mileny Jesenské, u které můžeme potvrdit napojení na pražské židovské kruhy, a která se osobně znala s Marii Schmolkovou, nalézá „čistě lidské“ pochopení pro sionismus a jako její kolegyně i ona ho připodobňuje k boji českého národního hnutí.⁵⁴ První česká profesionální novinářka, překladatelka, spisovatelka a stálá redaktorka listu *Národní politika* Olga Fastrová 8. října roku 1927 uveřejnila článek, který byl obratem přetištěn redakcí Listu. Fastrová se vyjadřuje ke vzniku samotného sionistického ženského periodika pozitivně, a jako příčinu svého zájmu o něj uvádí anketu o sionismu mezi českými ženami, uspořádanou redakcí *Listů Židovské ženy*. Fastrová velmi podobně jako Preissová a Růžena Jesenská chápe sionismus v paralele k vlastnímu českému nacionalismu. V článku určenému českému čtenáři *Národních listů* rozebírá historii a postavení Židů ve společnosti, a snaží se vysvětlit důvody židovských žen pro příklon k sionismu.⁵⁵ O měsíc později tiskne redakce *Listu* vyjádření k dopisu Olgy Fastrové. Z textu je zřejmé, že byla Fastrová napadena českou veřejností za své pro-sionistické názory a kritiku na její adresu redakce *Listu* důrazně odmítá a považuje Fastrové výklad vzniku antisemitismu za legitimní. Z tónu reakce vyznívá, že stanovisko prominentních českých žen bylo pro židovské ženy velmi důležité a napojení obou hnutí považovaly za východisko pro širší politickou debatu.⁵⁶ Všechny výše zmíněné příspěvky jsou otištěné na prvních stranách jednotlivých čísel.

⁵³ *In Memoriam Marie Schmolka*. London: Marie Schmolka Society, 1944, s. 16.

⁵⁴ Růžena Jesenská, „Růžena Jesenská o našich snahách“, *List židovské ženy*, 1, 15.4.1927/4, s. 1.

⁵⁵ Olga Fastrová, „České sionistky“, *List židovské ženy*, 1, 14.10.1927/10, s. 1.

⁵⁶ Irma Poláková, „K vyššímu nazírání“, *List židovské ženy*, 1, 11.11.1927/ 11, s. 1.

2.4 Mezinárodní liga žen pro mír a svobodu

V březnovém čísle druhého ročníku *Listu židovské ženy*, se na titulní straně objevuje krátká a pro moji práci velmi důležitá zpráva o navázání kontaktu mezi WIZO a československou Odbočkou pro Mír a svobodu, která se vyjadřuje pozitivně k návrhu začlenění židovských žen do mezinárodního hnutí usilujícího o světový mír. Členky WIZO se tak mohly aktivně zapojit do hnutí, které na národnostní škatulky nebralo zřetel. Women`s International League for Peace and Freedom (dále jen WILPF), byla založena po propuknutí první světové války v nizozemském Haagu sufražetkami z dvanácti zemí, a jejím cílem bylo nejen ukončení válečného konfliktu, ale také studium příčin jeho vzniku, které povede k vývoji metodologických strategií, které by tyto příčiny odstranily. Je zajímavé, že WILPF jako jedna z prvních organizací po první světové válce odmítla Versaillskou smlouvu, s tím, že odsouzením pouze jednoho národa, tedy Německa, vytváří prostor pro budoucí konflikt⁵⁷. Redakce *Listu* ve svém příspěvku poukazuje na společné cíle a aktivity obou hnutí a hned v dalším vydání oznamuje, že „V Praze se ustavila v rámci Československé ženské ligy pro mír a svobodu židovská odbočka, deklarující, že [...] jest to poprvé, co židovské ženy jako takové proklamují veřejně své mírové smýšlení, svoji vůli a lásku k míru“⁵⁸. Zpráva informující o budoucím kongresu WILPF v Praze a možnost spojit své síly s československými aktivistkami a aktivisty (zmíněni jsou muži pacifisti), vzbudila mezi členkami WIZO nadšení⁵⁹. Otilie Hanusková, předsedkyně Československé ženské ligy ve své zdravici židovským ženám oznamuje za cíl ligy boj proti válkám všude na světě. Jak později uvidíme na příkladu vývoje aktivit WIZO organizující za podpory Světové ligy za mír a svobodu pomoc uprchlíkům, nová válka zcela změnila směr zaměření jejich činnosti a mnohé z nich za práci ve jménu míru položily život. Na stránce následujícího vydání je úderným písmem sepsán náborový inzerát, oslovující potenciální členky k vstupu do nové organizace.⁶⁰ O další měsíc později referuje list o společném setkání Židovské ligy pro mír a svobodu s delegátkami české a německé pobočky ligy a oznamuje organizaci světového kongresu v Praze, plánovaného na rok 1929. Irma Poláková v jiném příspěvku zmiňuje účast na společných schůzkách s českou a německou pobočkou.⁶¹

⁵⁷ WILPF internetové schránky <https://www.wilpf.org/>, [citace], [3/4/2024].

⁵⁸ Židovská ženská liga pro mír a svobodu, „Mírový pozdrav židovským ženám“, *List židovské ženy*, 2, 4.4.1928/4, s. 1.

⁵⁹ Irma Poláková, „Za mír a svobodu“, *List židovské ženy*, 2, 7.12.1928/7, s. 1.

⁶⁰ Red., „Sestry! Mír jest předpoklad rodinného života!“, *List židovské ženy*, 2, 18.5.1928/ 5, s. 1.

⁶¹ Irma Poláková, „Za mír a svobodu“, *List židovské ženy*, 2, 7.12.1928/ 7, s. 1.

2.5 Židovské feministky reagují na texty a proslovy českých feministek o Židech a sionismu

V rubrice „z kulturního světa českých žen“ upozorňuje redakce *Listu* na přednášku Jarmily Blažkové na Střeleckém ostrově v Praze, která s 300 členkami spolku českých žen Lípa, sdílela zážitky z její cesty do Palestiny. Redakce vyjadřuje překvapení a nezvyk slyšet pozitivní slova ve veřejném prostoru na adresu Židů a sionismu.⁶² V květnovém čísle prvního ročníku nalézáme článek Irmy Polákové věnovaný antisemitismu českých žen hned na úvodní stránce. Poláková kupříkladu rozebírá texty první české ženské poslankyně Boženy Vikové – Kunětické, kterou obvinuje z šíření antisemitismu a zneužití tohoto fenoménu k budování politické kariéry. V textu klade dvě otázky – jak mohly v minulosti židovské ženy přispět k rozmachu antisemitismu v řadách českých žen a existuje-li cesta, jak pracovat na jeho eliminaci. V odpovědi na tu první sebekriticky hodnotí historický postoj Židů k běžné společnosti, ale zároveň poukazuje na nedávnou nerovnoprávnost, a tudíž neexistující možnost (židovských) žen na účelné ovlivňování veřejného života a naznačuje tím, jak důležité je zastoupení žen ve vedoucích pozicích. Pro druhou otázku nabízí výše probíraný scénář přirovnání sionismu k českému národnímu boji.⁶³ Reakci na sloupek Polákové se mi bohužel nepodařilo dohledat, je však pravděpodobné, že větší dopad na feministickou veřejnost neměl. I tak je možné z textu Irmy Polákové vyčíst, že antisemitismus v českém ženském hnutí byl sionistkami zkoumané téma a měly potřebu se k němu vyjadřovat.

Jak jsem zmínila výše, sekundární literatura zabývající se kontakty mezi českým a židovským ženským hnutím není obsáhlá. Profesor Robert B. Pynsent, britský bohemista a slavista, se obšírně zabýval ve svém výzkumu tématem ideálů a identitou československého národního hnutí, a antisemitismem nejen v dílech českých spisovatelek. Ve svých textech analyzuje tradice, ideové narativy a stereotypy v české literatuře a výsledky jeho výzkumu jsou akademickou obcí považované za kontroverzní. V knize *Český ženský antisemitismus v první polovici 20. století* tvrdí, že ne všechny feministky byly antisemitky, ale projevy antisemitismu u českých feministických spisovatelek byly silnější než u jejich mužských protějšků.⁶⁴ Pynsent detailně rozebírá antisemitské motivy v literatuře českých autorek, kterých vyjmenovává celou řadu a tvrdí, že lidový antisemitismus je součástí českého folkloru a prolíná se tvorbou velké

⁶² Red., „Z kulturního světa českých žen. Přednáška o Palestýně ve spolku českých žen „Lípa“, *List židovské ženy*, 3, 8.3.1929/ 2, s. 2.

⁶³ Irma Poláková, „Antisemitismus českých žen“, *List židovské ženy*, 1, 14.5.1927/5, s. 1.

⁶⁴ Robert B. Pynsent: *Ďáblové, ženy a národ, výbor z úvah o české literatuře: Český ženský antisemitismus v první polovici 19.století*, Praha, Karolinum, 2008, s. 420–21.

většiny českých spisovatelek první poloviny 20.století. U českých autorek kategorizuje jejich antisemitismus jako politický a pohlavní (k vytvoření literární zápletky jsou vykonstruovány příběhy o intimních vztazích mezi Židy, a ne Židovkami či naopak, kdy popis židovských postav a pointa vždy vyzní pro Židy negativně), a motivaci k němu přičítá vlastenectví. Vedle díla Vikové Kunětické rozebírá například texty Boženy Benešové, Máši Holé, Marie Majerové, Růženy Svobodové a řadu dalších autorek důležitých pro vývoj českého národnostního hnutí.⁶⁵

Viková–Kunětická ale i tak mezi českými feministkami svým antisemitismem vyniká, unikátní byla i její politická kariéra. Ještě před tím, než české ženy získaly právo volit, mohla se voleb za určitých podmínek zúčastnit i malá část žen v Rakousku-Uhersku již na konci 19. století. Jednalo se o ženy z vyšších kruhů, které mohly volit prostřednictvím plnomocníka – tedy muže. Volební řád do českého zemského sněmu ženy z možnosti kandidovat nevyklučoval (tato možnost pravděpodobně nikoho nenapadla) a v roce tak byla za mladočeskou stranu zvolena Božena Viková-Kunětická a stala se první poslankyní v českém sněmu a zároveň ve střední Evropě. (Vítězství to bylo poloviční, neboť místodržitel hrabě Thun Kunětické nepovolil vstup do budovy sněmu, ale i přes kontroverzi spojenou s její osobou české ženy její úspěch považovaly za své vítězství).⁶⁶ Viková Kunětická se svým zaujatým postojem k Židům netajila, a svůj nacionalismus a antisemitismus veřejně prezentovala v častých projevech doma i v zahraničí. Byla politicky aktivní až do poloviny 20. let, a v roce 1927 byla dokonce jmenována mezi prvními ženami do Československé akademie věd. V roce 1919 publikovala radikálně antisemitskou stat' „Otázka rasy“, ve kterém obvinila Židy z podkopávání českého národa.⁶⁷ Za jejím úspěchem stála podpora většiny proudů ženského emancipačního hnutí a schopnost širší organizace feministických aktivit a výsledkem těch dosáhly ženy plných práv garantovaných ústavou.⁶⁸ Kritika Kunětické Vikové v současné literatuře mimo dílo Roberta B. Pynsenta je spíše všeobecná, většina sekundárních textů zmiňuje kontroverznost její postavy, ovšem bez hlubšího rozboru důvodů k ní. Jako historická postava je vnímána spíše pozitivně.

Jedna z mála českých autorek, u které můžeme potvrdit pozitivní vztahy s českými židovkami byla Gabriela Preissová, (ačkoliv ani její názor na antisemitismus není vždy konsistentní).⁶⁹ Jak je možné vidět na prostoru který ji *List Židovských žen* věnoval, a vzhledem

⁶⁵ Pynsent: *Ďáblové, ženy a národ, výbor z úvah o české literatuře*, s. 415.

⁶⁶ Libuše Heczková: *Byla první. Nesoustavný portrét političky, spisovatelky a feministky Boženy Vikové Kunětické*. Spolek přátel vydávání časopisu HOST: Host do školy, Brno, 2007, ročník 4, s. 18–20.

⁶⁷ Božena Viková – Kunětická: „Otázka rasy“, in: *Libuše Heczková – Kateřina Svatoňová (eds.), Jus Suffragii: Politické projevy Boženy Vikové-Kunětické z let 1890–1926*, Praha, 2012, s. 278–281.

⁶⁸ Bahenská – Heczková – Musilová: *Iluze spásy*, s. 193–196.

⁶⁹ Jitka Malečková, „Czech Women Writers and Racial Others: (Un)timely Reflections on the History of Czech Nationalism“, *Central Europe*, 13, 2015/1-2, s. 11.

k její veřejné podpoře sionismu a odsouzení antisemitismu, byla Preissová přijímána židovskou veřejností pozitivně. Ve své povídce Ismael Lovit Preissová dokazuje, že si je vědoma protižidovských předsudků přetrvávajícím v české společnosti, přesto centrální postava jejího příběhu, mladý Žid Ismael a jeho milostné dilema mezi sňatkem s Češkou či Židovkou nevyznívá pro Židy pozitivně. Preissová má zdá se sympatii a pochopení pro utlačované Židy, ve stejný moment však používá stereotypní antisemitské odsudky.⁷⁰

⁷⁰ Jitka Malečková, „Czech Women Writers and Racial Others: (Un)timely Reflections on the History of Czech Nationalism, s. 11.

3. Změna směru pomoci

3.1 Rok 1933 jako rok změn

Vlivem událostí v Německu, začaly do země přicházet stovky německých uprchlíků, prchajících před nacistickou perzekucí, a řada židovských charitativních spolků a institucí jako Židovská ústředna pro sociální péči nebo pražská lóže B'nai B'rith, se snažily uprchlíkům zprostředkovávat pomoc. Josef Popper, předseda československé lóže B'nai B'rith se stal oficiálně předsedou Židovského spolku pro německé uprchlíky a jedním z nejbližších spolupracovníků Schmolkové a Steinerové.⁷¹

Po nástupu nacismu v Německu přistupovaly československé úřady k židovským uprchlíkům poměrně tolerantně, ovšem pod podmínkou rychlé emigrace do třetích zemí. Tu pomáhaly organizovat podpůrné židovské organizace. Uprchlíci se nesměli zapojit na trhu práce a byli tak závislí na podpoře organizací, nebo ilegální činnosti. Sociální pomoc byla vystavena novým výzvám a musela reagovat na vzniklou situaci. Na scénu tak ve velkém vstoupily členky WIZO. Marie Schmolková společně s Hanou Steinerovou a Chaimem Hoffmannem zakládají československou pobočku Výboru na pomoc židovským uprchlíkům a trans migrantům (HICEM).⁷² Jejich úkolem bylo pracovat na modernizaci sociální práce a zlepšení koordinace na mezinárodní úrovni. Prezident řádu B'nai B'rith v Československu Josef Popper, který již ve dvacátých letech založil Židovskou ústřednu pro sociální péči v Československé republice, soustředil aktivity ústředny na transmigraci hlavně z oblastí východní Evropy.⁷³ Josef Popper udává, že na jeho popud Schmolková a Steinerová přebraly vedení kanceláře pomocného výboru a zmiňuje několik dalších pomocných výborů operujících v Praze – sociálně demokratických, demokratických a komunistických, ale díky násobně většímu finančnímu zázemí uvalila Liga Národů zodpovědnost za větší část uprchlíků na výbor židovský.⁷⁴ WIZO již na konci dvacátých let iniciovalo založení Pomocného výboru pro Podkarpatskou Rus a ve spolupráci s výborem JOINT⁷⁵ zajišťovalo materiální a finanční pomoc chudým podkarpatským židovským komunitám. Spolu s dalšími převážně sionistickými spolky

⁷¹ Čapková – Frankl: *Nejisté útočiště*, s. 124.

⁷² Marie Schmolková, „*O sociální práci*“, s. 114–123.

⁷³ AŽMP, fond Židovská náboženská obec Příbram, sign. 88593, Židovská ústředna pro sociální péči v republice Československé, Zpráva činnosti za rok 1930, podepsáno Josefem Popperem, citováno podle Čapková – Frankl: *Nejisté útočiště*, s. 224–228.

⁷⁴ *In Memoriam*, s. 22.

⁷⁵ JOINT: Americký židovský spojený distribuční výbor je nezisková organizace založená v roce 1914 ve Spojených státech, její prostředky pochází z darů amerického židovstva.

(He-Chaluc – Pionýr, Ha-Šachar – Úsvit) tak stvořili institucionální rámec židovské sociální pomoci v období po nástupu nacismu.⁷⁶ Schmolková do organizace pomoci pro Podkarpatskou Rus vložila veškeré úsilí, a v letech velké deprese se stala hlavní koordinátorkou mezi československým WIZO a americkou organizací JOINT, jejich spolupráce trvala až do její smrti v roce 1940. Výbor pro pomoc židovským uprchlíkům a emigrantům z Německa si pod vedením Schmolkové a Steinerové získal respekt mezi mezinárodními nežidovskými organizacemi a Schmolková byla jmenována do čela Společného výboru československých organizací pro pomoc emigrantům z Německa, založeného v roce 1933 Společenstvím národů, na žádost vysokého komisaře pro uprchlíky. Společný výbor měl koordinovat práci židovských a nežidovských humanitárních organizací.⁷⁷

3.2 Výbor pro pomoc židovským uprchlíkům

Československo bylo pro většinu uprchlíků přechodnou destinací s cílem vycestovat do třetích zemí, a to za asistence uprchlických organizací. Možnosti emigrace do jiných zemí však byly díky celosvětovému odmítavému přístupu k přijímání židovských uprchlíků omezené. Aktivistky z ženského hnutí tak mohly zúročit kontakty navázané na ženských kongresech a ve stejný moment využít své konexe vybudované na komunální úrovni při sociální práci. Koordinaci uprchlíků organizovalo ministerstvo vnitra a jiné bezpečnostní orgány, které určovaly do velké míry jejich status. Pro neexistenci vůle, politického konsensu a zastřešující organizace tak o osudu uprchlíků rozhodovali vysocí ministerští úředníci. V druhé polovině třicátých let se přístup státu k uprchlické politice zhoršoval, a díky politickým proměnám se z útočiště stala země uzavírající uprchlíkům své hranice. Kolaps evropské uprchlické politiky po mnichovské dohodě a zpřísnění definice uprchlictví donutilo pomocné výbory sehrát důležitou úlohu v péči o ně. Pomocné organizace se podobně jako uprchlíci pohybovali ve svém vztahu k úřadům v právním vakuu. Stát na jednu stranu pomocné výbory potřeboval, přebíraly za stát finanční a administrativní zodpovědnost, na druhou odmítal delegovat na výbory podíl v rozhodovacím procesu.⁷⁸

⁷⁶ Ines Koeltzsch – Michal Frankl – Martina Niedhammer: *Stát se Českoslováky: Židé v českých zemích, 1917–1938*, In: Kateřina Čapková – Hilel Kieval (eds.): *Židé v českých zemích: společná cesta dějinami.*, Praha: NLN, 2022, s. 223.

⁷⁷ Tamtéž, s. 224.

⁷⁸ Čapková – Frankl: *Nejisté útočiště*, s. 57.

Kateřina Čapková a Michal Frankl ve své knize *Nejisté útočiště* uvádí, že v českém tisku se výzvy k pomoci židovským uprchlíkům objevují jen výjimečně.⁷⁹ Jejich výzkum nicméně přináší nové informace, ze kterých lze detailně vyčíst komplexnost celé spolupráce.

3.3 Židovská sociální péče

Židovská sociální práce v českých zemích navazovala historicky na filantropické aktivity souvěrců zaměřené na chudé. Bohaté židovské rodiny i židovské komunity v Čechách a na Moravě organizovaly podporu mimo hlavní proud české filantropie. Při každé židovské obci byly organizovány dobrovolné charitativní instituce, jako byly pohřební nebo ženské charitativní spolky. Hromadná migrace židovské populace z vesnic do velkých měst na začátku 20. století způsobila vlnu nárůstu počtu osob v nouzi a vznik nových sociálních problémů. Po první světové válce se židovské obce musely vyrovnávat s vlnou téměř půl milionů souvěrců prchajících před pogromy a politickou perzekucí z Polska a Bukoviny, Ruska a Ukrajiny, na západ bývalé monarchie. Ve dvacátých letech podporovala židovská sociální péče ze státních příspěvků tisíce Židů bez státní příslušnosti. Pro velkou část z nich nebylo Československo cílovou stanicí, plánovali pokračovat do Palestiny nebo států Jižní a Severní Ameriky. Ekonomická poválečná krize tak způsobila nutnost přeorganizovat židovskou sociální péči. V roce 1920 došlo k založení Židovského sociálního centra, které se staly důležitou součástí židovské sociální práce v péči o uprchlíky. Židovské sociální centrum iniciované vlivnými organizacemi jako Bnei Brith a Židovská národní rada, sdružovalo kongregace, lóže i soukromé osoby. Po nástupu nacismu k moci společenství založilo Výbor pro židovské uprchlíky, jemuž předsedal Dr. Josef Popper a jejíž výkonnými prezidentkami se staly Marie Schmolková a Hanna Steinerová, hlavní představitelky židovské sociální práce do roku 1933.⁸⁰

Marie Schmolková se narodila 23. 6. 1893 jako nejmladší dcera, do českožidovské rodiny obchodníka s textilem Hynka a Julie Eisnerových⁸¹ a vyrostla na Starém městě v Praze. Po smrti rodičů se Marie ujala rodinného podniku a Felix Weltsch později vzpomíná, jak se v jeho rodině tradovalo, že „...ta nejmladší Eisnerovic holka, je aktivní jako muž“.⁸² Tato charakteristika provázela Schmolkovou celý život. Marie Schmolková vychodila střední dívčí školu ve Vodičkově ulici, kde její učitelkou byla Gabriela Preissová. Rodina se hlásila k češtví,

⁷⁹ Čapková – Frankl: *Nejisté útočiště*, s. 124

⁸⁰ Tamtéž, s. 144.

⁸¹ Chaim Yahil, “Marie Schmolková”, s. 147.

⁸² *In Memoriam Marie Schmolka*, s. 10.

a až do své pozdější návštěvy Palestiny nejevila Marie o židovství žádný výrazný zájem. Po několika letech strávených na pozici zástupce vedoucího lokální banky se vdala za staršího bohatého a vlivného právníka Leopolda Schmolku, který po několika letech šťastného manželství zemřel. Marie se stala majetnou vdovou a rozhodla se vydat na dobrodružnou cestu do Egypta, a následně do Palestiny, kde propadla sionismu. Podle blízkého přítele Felixe Weltsche, prošla Schmolková v rámci jedné výpravy zásadní proměnou, když se z české obchodnice, stala veřejně známou a hrdou Židovkou.⁸³ Schmolková se seznámila s Hannou Steinerovou a Miriam Scheuer, vstoupila do WIZO a do konce svého života byla veřejně aktivní osobou. Postupně rozšiřovala své aktivity, zaměřila se na pomoc potřebným židovským komunitám na Podkarpatské Rusi, a později se stala jednou z hlavních osobností při pomoci uprchlíkům. Felix Weltsch, spisovatel, filozof a jeden z nejdůležitějších českých sionistů ve svých vzpomínkách na Schmolkovou, se kterou vyrostl v sousedství Staroměstského náměstí, uvádí, že Marii Schmolkovou poznal osobně snad každý uprchlík přijíždějící do Československa a ona se s urputností jí vlastní osobně zasadila o osud každého z nich. Dá se předpokládat, že Marie z pozice majetné vdovy cítila potřebu pomáhat, nejprve na úrovni tradiční charity a pouze okolnostmi se stala hnacím motorem programu uprchlické pomoci, pro které její sociální postavení bylo důležitým faktorem. Friedrich Thieberger mezi jinými zmiňuje ve vzpomínkách na Schmolkovou její ztracené a znovu nabyté náboženství, které vnímala skrz tradici předávanou z matky na dceru. A také její byt v domě, který vlastnila, v Kamzíkove ulici č.3, plný umění a starožitností, působící útulným orientálním dojmem.⁸⁴ Zde se scházela s nejrůznějšími hosty a byt se stal centrem schůzek intelektuálních elit a později hlavním místem, kde se setkával Výbor pro pomoc uprchlíkům. Celý život byla přesvědčená sociální demokratka a aktivní členka Židovské strany.

Ve své eseji „O sociální práci“, kterou publikuje v roce 1938, píše Schmolková o osudu židovství, jež určuje „věčný zákon jeho emigrace“.⁸⁵ V eseji je poměrně kritická k přístupu jak státních úřadů, tak i do vlastních řad (kritizuje francouzské asimilanty za odmítnutí uprchlíků) a detailně se rozepisuje o židovském transnacionalismu, o HIAS, americké organizaci pro emigraci shromažďující miliony dolarů pomoci putující do východních zemí Evropy a zmiňuje nutnost spolupráce s úřady. Píše, že „...vzájemná informační služba sleduje každého vystěhovalce a průchozího a vyřazuje, možno říci exkomunikuje nedobré živly. Na to nestačí

⁸³ *In Memoriam Marie Schmolka*, s. 11.

⁸⁴ *In Memoriam Marie Schmolka*, s. 8.

⁸⁵ Schmolková, „O sociální práci“, s. 116.

síla Židovstva, aby na sebe vzala i břemeno péče o své úchylné a kriminální živly“⁸⁶. Ve slovech Schmolkové se odráží dvacet let práce v sociální péči. Jejím řešením problému je výchova mládeže k sionismu a ke schopnosti prosadit se v jakémkoliv prostředí a zařadit se do nové společnosti, a to ve světovém měřítku. V archivu HICEM jsou mezi jinými dokumenty rešerše politicko-ekonomické situace Afghánistánu, Kuby či Japonska, cílem rešerší bylo prozkoumat možnosti přesídlení do oblastí, se kterými by bylo teoreticky možné navázat styk s úřady a zároveň vhodnost oné oblasti pro ekonomický rozkvět.⁸⁷ To poukazuje zároveň na odvážnou kreativitu, ale také na bezmoc při hledání řešení situace uprchlíků. Archiv nabízí obsáhlou dokumentaci aktivit HICEM v letech 1927–1939, obsahující korespondenci pražské kanceláře HICEM s agenturami československé vlády, americkým konzulátem v Praze, různými uprchlickými organizacemi, vládou Nového Zélandu a další řadou významných světových mírových agentur.⁸⁸

Schmolková v eseji také kritizuje prostou lokální charitu dámských spolků a nazývá je „mrháním národního jmění“⁸⁹, vyzývá k jejich reorganizaci a obviňuje je, že jsou organizace s „podivnou mentalitou“ ghetta, která se snaží před světem (státem) skrýt své „chudé, nemocné a úchylné“, které si podle nich musí židovské společenství nechat pro sebe⁹⁰. Podle Schmolkové jsou sociální záležitosti věc obecná, o které se má starat stát a radí obci vzdát se své vlastní sociální politiky. Židovská reprezentace se pak může věnovat vyšším cílům, jako je vzdělávání a odstraňování důvodů bídy. V eseji nabízí vypracovaný plán založený na sjednocení všech židovských dobročinných organizací, sběru statistik pro vypracování vědecké studie k zjištění typických důvodů židovské bídy a na spolupráci se Sociálním ústavem, zřízeným státem a výchova k důvěře k veřejné sociální péči.⁹¹ Na příkladu Židovského pomocného výboru pro Podkarpatskou Rus poukazuje na úspěchy a správnost myšlenky vzdělávání jako prevence chudoby, což byl také jeden z hlavních programů WIZO. Ač v eseji nezazní konkrétní kritika české společnosti, lze z ní vyčíst, jak moc by bylo jednodušší organizovat sociální pomoc v rámci státu, kdy každá taková pomoc nutně navazuje na státní aktivity a byrokracii. Vzhledem k tomu, že esej vyšla v roce 1937, měla již Marie Schmolková roky práce mezi úřady a uprchlíky za sebou a jako dlouholetá sociální pracovnice chápala dobře mechanismy nutné k efektivní sociální pomoci.

⁸⁶ Schmolková, „O sociální práci“, s. 116.

⁸⁷ YIVO, NY, HICEM – Prague Office, RG 245.10., folder 4, MKM 15.135, (RG 245.10), Correspondence of the Prague HICEM office, May 19. 1927- Jan 12.1939.

⁸⁸ YIVO, NY, HICEM – Prague Office, RG 245.10.

⁸⁹ Schmolková, „O sociální práci“, s. 117.

⁹⁰ Tamtéž, s. 117.

⁹¹ Tamtéž, s. 118.

3.4 HICEM

V momentě vzniku Židovského pomocného výboru (dále jen Židovský výbor) málokdo tušil, do jakých rozměrů uprchlická krize naroste. Začátkem roku 1933 se výbor staral o přibližně 400 osob, po přijetí Norimberských zákonů bylo nutné vybudovat na třicet záchytných poboček, většinu z nich v německém a polském pohraničí a počet uprchlíků narůstal. Na příkaz ministerstva vnitra se Židovský výbor soustředil zvláště na organizaci další emigrace, migranti bez československého občanství se směli zdržet na území státu jen několik dní. Situace, ve které se ocitl Židovský výbor se tak nedá srovnávat s tou ve které byly nežidovské organizace potýkající se s uprchlickou krizí. Ty zajišťovaly převážně stravu a ubytování uprchlíkům s politickým pozadím, kterých bylo několik set, v porovnání s Židovským výborem, který se staral o případy v řádech tisíců ročně. V období mezi 1. dubnem a 20. září roku 1933 to bylo více než 2800 osob.⁹² Stát se odmítal podílet na financování židovské emigrace a finanční pomoc tak musela přijít z tradičních soukromých zdrojů. V roce 1935 dotoval stát osm až deset tisíc ruských a ukrajinských uprchlíků třemi miliony korun, Schmolkové žádost o milion a půl korun byla však zamítnuta.⁹³ Marie Schmolková iniciovala vznik Ústředí na pomoc dětem německých uprchlíků, na které se lépe získávaly finance. Celkově se náklady na pomoc pohybovaly v řádech milionů korun, úřady ale odmítly větší finanční podporu za celkového přesvědčení, že Židé se mají postarat o své uprchlíky sami. V prvním roce krize darovali místní Židé ze soukromých zdrojů mnohonásobně více peněz než všichni ostatní obyvatelé českých zemí dohromady, a i přes to bylo financování bez pomoci státu nedostatečné.⁹⁴ V roce 1936 byla Marie Schmolková zvolena předsedkyní *Committé National* a stala se její zástupkyní při mezinárodních jednáních, kde zastupovala všechny výbory na pomoc uprchlíkům v Československu.⁹⁵

HIAS (Hebrew Immigrant Aid Society), údajně nejstarší organizace na pomoc uprchlíkům.⁹⁶ byla jako organizace založena již v roce 1881 a jejím cílem byla asistence při emigraci Židů, kteří prchali v té době převážně před pogromy v Rusku. V roce 1927 došlo k fúzi tří organizací – HIAS, ICA (Jewish Colonization Assosiation) a Emigdirect, jejímž výsledkem bylo založení HICEM, jehož název je akronymem výše zmíněných asociací a jehož cílem byla pomoc při

⁹² Čapková – Frankl: *Nejisté útočiště*, s. 124–125.

⁹³ Tamtéž, s. 129.

⁹⁴ Tamtéž, s. 136.

⁹⁵ Tamtéž, s. 145.

⁹⁶ HIAS: <https://hias.org/who/our-history>.

emigraci z Evropy.⁹⁷ Evropské ředitelství sídlilo v Paříži a později v Lisabonu a bylo úzce propojeno s americkou agenturou JOINT Marie Schmolková a Hana Steinerová koordinovaly ve dvacátých a třicátých letech projekty za desítky tisíc dolarů, financované JOINTem. Česká pobočka HICEM pomáhala ve vystěhování československých nebo „průchozích“ Židů společně s Palestinským úřadem, vedeným Jakobem Edelsteinem a otázka financování péče byla čím dál tím obtížnější. Centrála HICEMu v Paříži vydávala směrnice, které kladly důraz na výběr kandidátů pro vycestování na základě věku, profese a morálních vlastností. Uprchlíci, kteří nespádali do těchto kategorií pak živořili v těžkých podmínkách.⁹⁸ Milena Jesenská vzpomíná ve svých reportážích ze září 1938 na otřesné poměry ve kterých Židé v pražských centrech přežívali, na všudypřítomný chaos a panující nejistotu. Židovské uprchlíky nazývá Jesenská těmi nejubožejšími z uprchlíků.⁹⁹

3.5 Závěr života Marie Schmolkové

Marie Schmolková byla zadržena 16. března 1939, tedy den po okupaci Československa nacistickou mocí, v rámci akce na zajištění činitelů Komitétu pro uprchlíky (HICEM). Česká tajná policie jako předvoj Gestapa dorazila do Úřadu sociální péče sídlící kanceláře s HICEM, aby úřad uzavřela, a zatkla zaměstnance, mezi nimi Hanu Steinerovou. Marie Schmolková se ještě ten den přihlásila na Gestapu s tím, že výkonnou ředitelkou HICEM je ona, a Steinerová byla nakonec po třech týdnech propuštěna na svobodu. Schmolková byla přeložena do věznice na Pankráci,¹⁰⁰ kde ve vězení strávila přes dva měsíce. Jako diabetička bez přísunu inzulínu, se její zdravotní stav rychle zhoršoval, a teprve po intervenci amerického diplomata Roberta Stopforda, který hrozil mezinárodním skandálem, jí byl inzulin dodán. Existuje několik svědectví o jejím pobytu ve vězení a všechna poukazují na nesmírnou statečnost a pozitivitu, se kterou se Schmolková snažila pobyt přežít. 23. května 1939 byla na nátlak velvyslanectví USA, řady politiků včetně Františky Plamínkové, propuštěna na svobodu.¹⁰¹ V srpnu 1939, pouhých pár dní před vypuknutím války odcestovala Schmolková na pařížskou společnou konferenci HICEM a Jointu, jejímž cílem bylo hledání nových možností emigrace Židů. Po propuknutí války odjela za pomoci blízkých do Londýna, kde pokračovala neúnavně ve své práci. Snažila se všemožně zajistit pro Hanu Steinerovou odjezd z Protektorátu, s tou se však

⁹⁷ Čapková – Frankl: *Nejisté útočiště*, s. 234.

⁹⁸ Tamtéž, s. 234.

⁹⁹ Jesenská: *Nad naše síly – Češi, Židé a Němci 1938–1939*. Votobia, 1997, s. 92.

¹⁰⁰ Ruth Bondy: *Jacob Edelstein*. Praha: Sefer, 2001, str. 115.

¹⁰¹ NA, spis Marie Schmolkové, - PŘ Praha, 1931-1940, sign. S 3958/1, karton 10807.

již nesetkala. Marie Schmolková byla často napomínána svými přáteli, aby se starala o svůj fyzický stav, což dlouhé roky odsouvala, když upřednostňovala práci na pomoci druhým. Měsíce strávené ve vězení, stesk po domově a pocit marnosti její nalomené zdraví ještě zhoršily. Marie Schmolková zemřela na srdeční zástavu den před plánovanou schůzkou s Chaimem Weizmannem a anglickou královnou¹⁰², u kterých se chtěla přimluvit za pomoc při záchraně Hany Steinerové. Felix Weltsch vzpomíná, jak po ní truchlilo nejen celé WIZO a sionistický svět, ale hlavně tisíce uprchlíků, kterým poskytla pomoc.¹⁰³

V roce 1944, čtyři roky po její náhlé smrti, vydalo WIZO v Londýně útlou knížku, ve které třináct osobností ve svých vzpomínkách vyzdvihuje Schmolkovou jako přítelkyni, kolegyni a bojovnici, s cílem vytvořit z jejího odkazu příklad pro budoucí generace. Nelly Engel, prezidentka Marie Schmolka Society (tak se na počest Schmolkové přejmenovala československá exilová skupina WIZO), ji označuje za všeobecný vzor pro lidství.¹⁰⁴ O Společnosti Marie Schmolkové založené po její smrti se mi bohužel nepodařilo dohledat bližší informace. První z příspěvků v souboru je od Jana Masaryka, v té době zástupce ministerského předsedy exilové Československé vlády. Masaryk ve velmi osobní zповědi označuje Schmolkovou jako svoji inspiraci v těžkých časech, jako nebojácnou ženu s krásným srdcem a upozorňuje na respekt, který k ní chovala mezinárodní komunita.¹⁰⁵ Jazyk Masarykova dopisu je velmi osobní, a přesvědčivý ve své upřímnosti. Což je ovšem patrné i z textů všech ostatních přispívajících. V popisu Schmolkové se shodují na její výrazné, respekt vyžadující až mužské vizáži, zanedbaném šedém pánském obleku, který k ní patřil stejně jako velký černý klobouk a vyzdvihují klid, který z ní vyzařoval. Felix Weltsch ji popisuje jako zvláštní těžce definovatelnou postavu, nabízející jak ženskou, mužskou tak dětskou polohu. Fyziognomií připomínala muže, měla vysoké čelo a dozadu sčesané krátké vlasy, určitou naivitou a hlasem připomínala dítě. V pohledu na muže a svět kolem ní, byla ženou.¹⁰⁶ Zakladatelka WIZO Rebecca Sieff se s Marií Schmolkovou seznámila v Praze, na konferenci pořádané v roce 1934 ženským sionistickým hnutím, a ve své stati oceňuje vývoj, kterým Schmolková prošla, když postupně rozšiřovala oblasti svých aktivit, při kterých byla konfrontována s nespočetnými výzvami, kterým čelila s výjimečnou morální odvahou. Rebecca Seiff v úvodu připomíná také Schmolkové silný patriotismus a obdiv k Československu, jehož byla občankou.¹⁰⁷ Sama

¹⁰² Bondy: *Jacob Edelstein*, s. 184.

¹⁰³ *In Memoriam Marie Schmolka*, s. 10.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 2.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 3.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 12.

¹⁰⁷ *In Memoriam Marie Schmolka*, s. 4.

Schmolková podle vzpomínek Duncana Harrise, předsedy Mezinárodní ženské ligy, jednoho z jejích blízkých spolupracovníků, vyjádřila lásku k českému národu, a to i přes všudypřítomně sílící antisemitismus. Generální tajemník Židovské strany Lev Zelmanovits považoval Schmolkovou za symbol syntézy židovsko-národního idealismu v diaspoře a loajálního patriotismu zemi ve které se narodila a vyrostla. Jan Masaryk ve svém smutečním proslovu v krematoriu v Golders Green v Londýně vzpomíná na jejich dvacetileté přátelství, na její boj za židovské i nežidovské uprchlíky, pro které neváhala využít známostí na nejvyšších místech. Výčet komplimentů a vyznání je obsahem všech příspěvků a otázkou je, jak došlo k tomu, že se na Marii Schmolkovou zapomnělo po druhé světové válce (i přes očividné snahy jejích přátel) jak v českém prostoru, tak i v tom mezinárodním sionistickém.

Závěr

Cílem práce bylo porovnat vývoj českého a židovského ženského hnutí, jejich zaměření a aktivity a prokázat jejich možné propojení v období mezi první a druhou světovou válkou. Vývoj židovských spolků v Československu celkově korespondoval s vývojem těch českých, zdá se ale, že ač jsou uváděny v sekundární literatuře časté průniky mezi nimi, na činnostech ženských židovských spolků v uprchlické krizi třicátých let to lze prokázat jen velmi omezeně. Práce se zaměřila na aktivity československé pobočky WIZO a na obsah jejich měsíčníku *List židovské ženy* v porovnání s činností sdružených českých ženských organizací a jimi vydávaném periodiku *Ženská rada*. Redakce *Listu Židovské ženy* se opakovaně vyjadřuje k antisemitismu u českých feministek, zároveň ale dává prostor představitelkám českého proudu, které deklarují podporu židovským kolegyním. Gabriela Preissová se v dopisu *Listu* vyznává z pochopení sionismu, víme o jejím blízkém vztahu s Marií Schmolkovou, přesto lze v jejím díle nalézt stopy antisemitských předsudků. Tak jako je lze nalézt u řady dalších českých feministických autorek té doby, které ovšem tvoří kánon české literatury, a které tak mohou negativně ovlivňovat vnímání židovské menšiny v české populaci do dnes. Anketa o sionismu uspořádaná mezi českými ženami ukázala, že nejsou apriori proti sionistické myšlence, kterou chápou podobně jako jejich český nacionalismus, ale že zároveň uznávají antisemitismus jako k sionismu legitimní důvod, a dokonce nalézají i společného nepřítele – mužský šovinismus.

Na životním osudu Marie Schmolkové lze pozorovat vývoj konfliktu mezi sdílenými identitami, díky nimž byla nucena balancovat hned na několika pozicích zároveň. Její sionismus a český patriotismus se nutně dostal do rozporu v době sílícího antisemitismu, kdy v rámci spolkových aktivit razila cestu feminismu a odmítla se zaměřit pouze na tradiční charitu, což působilo rozpor s mezinárodním vedením WIZO. Na poli politickém, při vyjednávání pomoci pro uprchlíky, sice byla Schmolková vysoce respektována, ale z výpovědí pamětníků víme, že výsledky práce byly i přes vynaložené enormní úsilí limitované. Malé zastoupení žen v rozhodujících pozicích, zvláště pak v oborech sociální péče a rostoucí antisemitismus v předválečném období jí tak opakovaně dostávalo do složitých situací. V *Listu židovské ženy* se v rubrice o spolkových zprávách a zprávách židovské ženské organizace v Československu rozebírá úděl židovské ženy, která sice jde příkladem v rodinném životě, ale v tom politickém následuje slepě a bezmyšlenkovitě příkladu svých mužů.¹⁰⁸ Příspěvky burčující ženy k volební účasti můžeme nalézt napříč všemi čísly jak v periodiku ŽNR, tak i v sionistickém *Listu*

¹⁰⁸ Irma Poláková, „Židovská občanka československé republiky“, *List židovské ženy*, 1, 15.4.1927/ 4, s. 1.

židovské ženy. Marie Schmolková a její spolupracovnice sehrály pro obraz židovských žen důležitou roli, když svojí houževnatostí a nasazením dokázaly, že žena může ve společnosti zastávat role tradicí přisouzené mužům – role ochránitele a zachránce, vybaveného fyzickou i mentální silou. Ze sekundární literatury vyplývá, že pro ženy jsou méně často důležité funkce a postavení, naopak svou roli chápou častěji jako veřejnou službu, čímž navazují na tradiční nastavení jejich místa ve společnosti.

Michal Frankl ve své eseji *Země nikoho* uvádí, že stát přebírající zodpovědnost v oblasti sociálního zaopatření a zdravotní péče, naprostým ignorováním židovských struktur symbolizoval také vyloučení z komunity občanů. Židovské náboženské obce a pomocné lokální i mezinárodní organizace byly tak jedinou oporou uprchlíků. Materiální a organizační pomoc židovských organizací byla natolik funkční, že dovolila státu přenést odpovědnost na ně.¹⁰⁹ I to je pravděpodobně jedním z důvodů malého množství kontaktů mezi ženskými organizacemi napříč společnostmi. Mezinárodní kontakty vybudované na základě spolkové činnosti tak byly záchranou v koordinaci židovské sociální pomoci a aktivity ženských židovských spolků, založené na ideálech charity konce 19. století, přerostly ve výkonný aparát schopný zastoupit stát.

¹⁰⁹ Michal Frankl: *Občané země nikoho. Uprchlíci a pohyblivé hranice středovýchodní Evropy 1938–1939*, LNL a Masarykův ústav a archiv AV ČR, Praha, 2023, s. 105.

Bibliografie

Archivní materiál:

Archiv hlavního města Prahy (AHMP) Fond MHMP II – Spolkový katastr.

Národní archiv Praha (NA). PŘ Praha, 1931-1940, sign. S 3958/1, karton 10807, Marie Šmolková.

YIVO Institute for Jewish Research, Folder: 14, Reel: MKM 15.136. Records of the HICEM Office in Prague, RG 245.10.

Dobová periodika:

In Memoriam Marie Schmolka. London: Marie Schmolka Society, 1944.

List židovské ženy: orgán svazu WIZO pro Československo. Příloha *Židovských zpráv*, Praha: WIZO, 1927-1929.

Ženská rada, Praha, 1925–1941.

Židovský kalendář, 1937.

Literatura:

Marie BAHENSKÁ – Dana MUSILOVÁ – Libuše HECZKOVÁ: *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2013.

Ruth BONDY: *Jakob Edelstein*. Praha: Sefer, 2001.

Jana BUREŠOVÁ: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.

Anna CARASTATHIS: *Interseccionality: Origins, Contestations, Horizons*. University of Nebraska Press, 2016.

Kateřina ČAPKOVÁ: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách*. 2.vyd., Praha: Paseka, 2013.

Kateřina ČAPKOVÁ – Michal FRANKL: *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938* Praha: Paseka, 2008.

Olga FEJTOVÁ – Milan HLAVAČKA: „*Chudé budete mít mezi sebou stále [...]“*. *Od charity k sociální politice ve městech 18.–20. století*, Documenta Pragensia XXXIV, 2015.

Michal FRANKL: *Emancipace od Židů“: český antisemitismus na konci 19. století“*. Praha: Paseka, 2007.

Michal FRANKL – Miloslav SZABO: *Budování státu bez antisemitismu? násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: NLN, 2015.

Renáta FUČÍKOVÁ – Kateřina TUČKOVÁ – Lenka KRÍŽOVÁ – Anna MUSILOVÁ: *Hrdinky: příběhy významných českých žen*. Praha: Universum, 2020

Milena JESENSKÁ – Václav BURIAN: *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937–1939*. Olomouc: Votobia, 1997.

Hillel J. KIEVAL: *Languages of Community: The Jewish Experience in the Czech Lands*. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 2000.

Ines KOLTZSCH – Michal FRANKL – Martina NIEDHAMMER: *Stát se Českoslováky: Židé v českých zemích, 1917–1938*, s.191.-240., in: Kateřina ČAPKOVÁ – Hillel J. KIEVAL (eds.): *Židé v českých zemích: společná cesta dějinami*, Praha: NLN, 2022, s.191-240.

Jiří KŘEŠŤAN – Alexandra BLODIGOVÁ – Jaroslav BUBENÍK: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*, Praha: Sefer, 2001.

Marek LAŠTOVKA – Barbora LAŠŤOVKOVÁ – Tomáš RATAJ – Jana RATAJOVÁ – Josef TRÍKAČ: *Pražské spolky: Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*. Praha: Scriptorium, 1998.

Jitka MALEČKOVÁ: "Czech Women Writers and Racial Others: (Un)timely Reflections on the History of Czech Nationalism." *Central Europe*, 13, 2015/1-2., s. 4–18.

Jana MALÍNSKÁ: *Národní a demokratický aspekt v českém ženském hnutí*, s.153. – 168., in: Lucie KOSTRBOVÁ – Jana MALÍNSKÁ a kol.: *1918 – České křižovatky evropských dějin, postavení žen a sociálně politický problém v novém státě*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha, 2010, s. 153–168.

Tomáš Garrigue MASARYK, *Masaryk a ženy: sborník k 80. narozeninám prvního presidenta Republiky Československé T.G. Masaryka, Díl I*. V Praze: Ženská národní rada, 1930.

Anna MUSILOVÁ – Aksana PRATSKEVICH: „Alice Masaryková“. In: Renáta FUČÍKOVÁ – Kateřina TUČKOVÁ: *Hrdinky: příběhy významných českých žen*. Praha: Euromedia Group, 2020, s. 92–93.

Robert B. PYNSENT: *Ďáblové, ženy a národ: Výbor z úvah o české literatuře*, Jan POSPÍŠIL (ed.), Karolinum, 2008.

Anne SUMMERS: "Lost in translation? WIZO and International feminism c.1920 – 1940", *Journal of Modern Jewish studies. Gendering Jewish Inter/Nationalism*, 21, 2022/2, s. 190–214.

Luboš VELEK: „První v Rakousku“. In: Milan Vojáček (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19.století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24.11 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*, Praha: Scriptorium, 2007.

Chaim YAHIL: *Hannah Steiner, Encyclopaedia Judaica*, Fred SKOLNIK (ed.), 2nd ed. 22 vols., volume 19, Detroit: Thomson Gale, 2007.

Chaim YAHIL: *Marie Schmolka, Encyclopaedia Judaica*, Fred SKOLNIK (ed.), 2nd ed. 22 vols., volume 18, Detroit: Thomson Gale, 2007.

Martin WEIN: *The History of the Jews in the Bohemian Lands*. Leiden: Brill, 2015.

Internetové zdroje:

Nina SKŘÍDLOVSKÁ: *Ženská mezinárodní sionistická organizace (WIZO) v období První republiky (1918-1938)*, Diplomová práce. Dostupné na <https://theses.cz/id/x2v7u4/ensk-mezinrodn-sionistick-organizace-WIZO-v-obdob-Prvn-re.pdf>. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc, 2015.

Women's International League For Peace and Freedom, WILPF. Dostupné z: <https://www.wilpf.org/>.

Women's International Zionist Organization, WIZO. Dostupné z: <https://www.wizo.org/>.

Zkratky:

AHMP: Archiv hlavního města Praha

HIAS: Hebrew Immigrant Aid Society

HICEM: Aid Committee for Jewish Refugees.

JOINT: The American Jewish Joint Distribution Committee.

NA: Národní archiv

PŘ: Policejní ředitelství

WILPF: Women's International League For Peace and Freedom.

WIZO: Women's International Zionist Organization.

ŽNR: Ženská národní rada.